

مسافر

معین

سیاحتِ چند روزہ افغانستان

(اکتوبر ۱۹۳۳ء)

اقبال

۱۹۳۴ء

M.A.LIBRARY, A.M.U.

PE751

اشاعتِ اول ۱۹۳۴ء پنج صد

اشاعتِ دوم ۱۹۳۶ء دو ہزار

(کاپی رائٹ)

نادِ افغان شہِ درویشِ خو رحمتِ حق بر روانِ پاکِ او
 کارِ ملتِ محکم از تندیِ سیرِ او حافظِ دینِ مبینِ شیرِ او
 چون ابوذر خود گدازاندر نماز ضربتش ہنگامِ کہیں خدا گدازا
 عہدِ صدیقِ از جالشِ تازہ شد! عہدِ فاروقِ از جالشِ تازہ شد!
 از غمِ دینِ درویشِ چوں لالہِ داغ در شبِ خاور و وجودِ او چیراغ!
 در نگاہش مستیِ اربابِ فوق جوہرِ جالشِ سراپا جذبِ شوق
 خسروِ شمشیر و درویشیِ نگہ ہر دو گوہر از محیطِ لا الہ!
 فقر و شاہی و اربابِ مصطفیٰ است! این تجلیہائے ذاتِ مصطفیٰ است!

ایں قیام و آں سجد و مؤمن است	ایں دو قوت از وجود مؤمن است
فقر را در غول تنبیدن آبروست	فقر سوز و درد و داغ و آندوست
آفرین بفتراں مرثسید	فقر نادر آخسر اندر غول تنبید
در طواف مرقدش ز ملک خرام	اے صبا اے رده نور و تیز گام
غنچه را آہستہ تر بکشاگرہ	شاہ در خواب است پا آہستہ
آنکہ جان تازه در خاکم دبید	از حضور او مرا فرماں رسید

سختیم از گرمی آواز تو

اے خوش آں قلم کہ داند راز تو

از غنیم تو لذت ما آشناست

می شناسیم این نواہا از کجاست!

اے باغوشِ سحابِ ماچو برق

روشن و تابنده از نور تو شرق

یک زماں در کوہسارِ مادرِ خوش

عشق را باز آن تب و تابِ به بخش

تناکجا در بندِ ماباشی اسیر

تو کلیمی راہِ سینائے بگیرا،

طے نمودم باغ و راغ و دشت در چون صبا بگذشتم از کوہ و کمر

خسیر از مردانِ حق بیگانه نیست در دل او صد ہزار افسانہ ایست

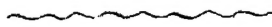
جادہ کم دیدم از پیچیدہ تر یا وہ گرد و درختم و پیمیشِ نظر

سبزہ در و اماں کہ سارِش مجھے از خمیشِ بر نیاید رنگِ بوسے

سرزمینے کبک اوشاہیں مزاج آہوئے اوگیر و از شیراں خراج!
 درفضائش جبرہ بازاں تیرچنگ لرزہ برتن از نیبِ شاں پلنگ!
 لیکن از بے مرکزی آشفتنہ وز بے نظام و ناتمام نیم سوز!
 فرّ بازاں نیست در پروازِ شاں از تدرواں پست تر پروازِ شاں!
 آہ قحط بے تب و تابِ حیات روزگارِش بے نصیب از وارادات!
 آں یکے اندر سجودِ ایں در قیام کار و بارِش چوں صلواتِ بے امام!

ریز ریز از سنگِ او مینائے او

آہ! ازامروز بے فوائے او!

خطبات اقوام سرحد

اے زخود پوشیدہ خود را باز یاب	در سلمانی حرام است این حجاب!
رمزدین مصطفیٰ دانی کہ چسیت	فاش دیدن خویش را شامش می است!
چسیت میس؟ در یافتن اسرار خویش	زندگی مرگ است بے دیدن خویش
اے مسلمانے کہ بیند خویش را	از جہانے برگزیند خویش را
از ضمیر کائنات آگاہ اوست	تنبیح لا موجد الا اللہ اوست
در مکان و لامکان غوغائے او	نہ سپہر آوارہ در پهنائے او
تا ویش سرے را سر ابر خداست	حیف اگر از خویش تن نا آشناست
بستہ حق وارث پیغمبران	او بگنجد در جہان دیگران

تا جانے دیگرے پیدا کند	ایں جهان کہنے را بھرم زند
زنده مرد از غیر حق دار و سداغ	از خودی اندر وجود او چسراغ!
پائے او محکم بر زم خیر و شر	ذکر او شمشیر و فکر او سپر
صبحش از بانگے کہ بر خیزد ز جان	نے ز نور آفتاب خاوراں!
فطرت او بے جہات اند جہات	او صریح و در طوافش کائنات
زرّہ از گردِ اہش آفتاب	شاہد آمد بر عروج او کتاب
فطرت اور اکشاد از ملت است	چشم اور روشن سواد از ملت است!
اند کے گم شوق بر آن و خبر	باز اے نادان بخیش اندر نگر
دربہاں آوارہ بجپارہ	وحدتے گم کردہ صد پارہ
بند غیر اللہ اند پائے تست	داغ از داغے کہ در سیمائے تست

میں پیل! از مکہ پنهانی تبرس از ضیاع روح افغانی تبرس!
 ز آتش مردان حق می سوزدمت نکستہ از پیرِ روم آموزدمت

"رزق از حق جو مجو از زید و سمر
 مستی از حق جو مجو از بنگ و سمر
 گلِ محسوس گلِ را بخور گلِ را مجو
 زانکہ گلِ خوار است، دالم زرد و رو
 دل بخوتا جاوداں باشی جواں
 از تجسلی چہرہ ات چوں از غواں
 بندہ باش و بر زمین و چوں سمند
 چوں جنازہ نے کہ برگردن برندا"

شکوہ کم کن از سپهر لاجورد	جز بگرد آفتاب خود مگرد
از مقام ذوق و شوق گاہ شو	ذره چہ سیاد محسوس ماہ شو
عالم موجود را اندازہ کن	در جہاں خود را بلبند آوازہ کن
برگ ساز کائنات از وحدت است	اندریں عالم حیات از وحدت است
در گذر از رنگ و بو ہائے کہن	پاک شواز آرزو ہائے کہن
ایں کہن سماں نیز ز باد و جو	نقشبند آرزوئے تازہ شو
زندگی بر آرزو دارد اساس	خوش را از آرزوئے خود شناس
چشم و گوش و ہوش تیز از آرزو	مشت خاک کے لالہ خیز از آرزو
ہر کہ تخم آرزو در دل نہ کشت	پائمال دیگران چوں سنگ و خشت
آرزو سرمایہ سلطان میر	آرزو جام جہاں بین فقیر

آب و گل را آرزو آدم کند آرزو ما را ز خود محرم کند
 چون شرار از خاکِ ما بر می جهد ذرّه را پهنائے گردوں می دهد
 پور آن کعبه را تعمیر کرد از نگاهِ خاک را آسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن

مشتِ خاکِ خویش را آسیر کن

مسافر وارمی شود شهر کابل حاضر میشود بخصوص اینحضرت شهید^{رح}

شهر کابل با خطه و جنت نظیر	آب حیوان از گیتا کشن بگیرد!
چشم صائب از سوادش سرچین	روشن و پائنده باد آن سرزمین
در ظلام شب سمن زارش نگر	بر بساط سبزه می غلطد سحر!
آں دیار خوش سواد آن پاکلم	باد او خوشتر ز باد شام و روم
آب او براق و خاشاکش تپناک	زنده از موج نسیمش مرده خاک

— مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید
"خوشا و قتی که چشمم از سوادش سرچین گردد"

ناید اندر حرف صوت اسرار او	آفت بایان خفته در کسار او
سکانش حیرت و جوش گهر	مثل تیغ از جوهر خود به خنجر!
قصر سلطانی که ناشن دلکشا است	زاران را گرد راهش کمی است
شاه را دیدم در آن کاخ بلند	پیش سلطان فقیه و درویش
خلق او قلم و لسان را کشود	رسم و آئین لک و آنجانب بود
من حضور آن شهر والا گهر	بے نوا مروی بدر بار عمره
جانم از سوز کلامش در گداز	دست او بوسیدم از راه نیاز
پادشاه به خوش کلام ساد و پیش	سخت کوش فرم غم و گرم جوش
صدق و اخلاص از نگاهش آشکار	دین و دولت از وجودش استوار
خانگی و از نوریاں پاکیزه تر	از مقام فقر و شاهسی باختر

درنگا ہرش روزگارِ شرق و غرب	حکمت اور رازِ دارِ شرق و غرب
شہر یارے چون حکیمانِ نکتہ دان	رازِ دانِ مدو جس نے امتنان
پرودہ ہا از طلعتِ معنی کشود	نکتہ ہائے ملکِ دینِ او انمود
گفت از اں آتش کہ از فی بدن	من ترا دامنم عزیزِ بخوشتن
ہر کہہ اور از محبتِ رنگِ بوست	درنگا ہم ہاشم و محمد و دوست
در حضورِ آن مسلمانِ کریم	ہدیہ آوردم ز ترانِ عظیم
گفتم این سرمایہ اہل حق است	در ضمیرِ ارواحِ مطلق است
اندر وہرابت دارا انتہا است	جید رازِ نیروئے او خیر کشا است
نشہ حشر فم بخون او دوید	دانه دانه اشک از چشمش چکید
گفت تا در درجہاں بے چارہ بود	از غمِ دین و وطن آوارہ بود

کوہ و دشت از اضطرابم پیخبر از غم آن بے حسابم پیخبر
 ناله با بانگ هزار آہ میختم اشک با جوئے ہزار آہ میختم
 غیرت در غم گسار من نہ بود
 قوتش ہر باب را بر من کشود

گفت گوئے خسرو والا نژاد باز با من جذبہ سرشار داد
 وقتِ عصر آمد صلئے الصلوٰت آں کہ مومن را کند پاک از جہات
 انتہائے عاشقان سوز و گداز کرم اندر اقتدائے او نماز
 راز ہائے آن قیام و آن سجود
 جز بہر ہم محرمان نتوان کشود

بر مزار شهنشاہِ بابر خلد آشیانی

بیا که سازِ فرنگ از نو ابر افتاد است
 درونِ پردهٔ اوجمه نیست فریاد است!
 زمانهٔ کهنهٔ بستان را هزار بار آراست
 من از حرم نگذشتم که بخته بنیاد است
 درفشِ ملتِ عثمانیاں دوباره بلند
 چه گوئمت که تیموریاں چه افتاد است!
 خوشا نصیب که خاکِ تو آرمید اینجا
 که این زمین ز طلسمِ فرنگ آزاد است!

هزار مرتبه کابل بخوترازدنی است
 که آن عجزه عروس هزار داماد است
 درون دیده نگه دارم اشکِ خنین را
 که من فقیرم و این دولتِ خدا داد است
 اگر چه پیرِ حرم وردِ کلاهی دارد
 کجاست نگاه که بزننده تر ز پولاد است

سفر بہ غزنی و زیارت مزار حکیم سنائیؒ

از نواز شہائے سلطان شہید	صبح و شام صبح و شام روزِ عید
نکتہ سنج خاوراں ہندی فقیر	میہماں خسرو کیواں سیریا
تا ز شہر خسروی کہ دم سفر	شد سفر بزم سبک ترازِ حضر
سینہ بخت آدم باں بادے کپار	لالہ رست از فیض او در کوہِ سار
آہ! غزنی آں حکیم علم و فن	مرغزار شیر مردانِ کہن
دولت محمود را زیبا عروس	از خا بنندان او دانائے طوس
خفتہ در خاکش حکیم غزنوی	از نوازے او دلِ مردانِ قوی
آں حکیم غیب آں صاحب مقام	تُرک جوشِ رومی از ذکرش تمام

من ز پید او ز پنهان در سرور	هر دو را سرمایہ از ذوق حضور
او نقاب از چہرہ ایسا کشود	نکر من تقدیر بر من وانمود
هر دو را از حکمت سر کس سبق	او ز حق گوید من از مردان حق
در فضائے مرتد او سو ختم	تا مستاع نالہ اند و ختم
گفتم اے بینندہ اسرار جہاں	بر تو روشن این جہاں و آن جہاں
عصر ما و رفتہ آب و گل است	اہل حق را مشکل اند مشکل است
مومن از افرنگیساں پیدا آنچہ دید	فتنہ ہا اندر حرم آمد دید
تا نگاہ او ادب از دل نخورد	چشم او را جلوہ افرنگ برد
اے حکیم غیب، امام عارفان	پنختہ از فیض تو خام عارفان
آنچہ اندر پر وہ غیب است گوئے	بو کہ آب رفتہ باز آید بجوئے

روح حکیم سنائی از بہشت بریں جواب می دہد

راز دان خیر و شر گشتم ز فقر	زندانہ و صاحب نظر گشتم ز فقر
یعنی آں فقرے کہ داند راہ را	ببیند از نورِ خودی اللہ را
اندرونِ خویش جوید لا الہ	در تہِ شمشیر گوید لا الہ
نکرِ جال کن چوں زناں بر تن تن	ہمچو مرداں گوے در میدانِ فتن
سلطنت اندرِ جهانِ آب و گل	قیمتِ او قطرہ از خونِ دل
مومنان زیرِ سپہرِ لا جورد	زندانہ از عشق اندونے از خوابِ خورد
می ندانی عشق مستی از کجا است	این شعاع آفتابِ مصطفیٰ است

زنده تاسوزاود در جان تست	ایں نگہ دارنده ایمان تست
با خبہ رشوار ز موز آب و گل	پس بزن بر آب و گل اکسیر دل
دل زدیں سرخشمہ ہر قوت است	دیں ہمہ از معجزات صحبت است
دیں مجواند رکتب اے بے خبر	علم و حکمت از کتب دیں از نظر
بو علی دانندہ آب و گل است	بیخرا از خستگیاں دل است
نیش و نوش بو علی سینا بہل	چارہ ساز بہائے دل از اہل دل
مصطفیٰ بحر است موج او بلند	خیز و این دریا بجوئے خویش بند
مدتے بر ساحلش پیچیدم	لطمہ ہائے موج او نا دیدم!
یک زمان خود را بدربار درنگن	تا روان رفتہ باز آید بہ تن
ایں مسلمان جسرا براہ حق مرو	نا امید از رحمت عالمے مشو

پرده بگذار آتش کارانی گزین	تابه لرزد از سجود تو زمین
دوش دیدم فطرت بیتاب را	روح آن به گمانه اسباب را
چشم او بر زشت مخوب کائنات	در نگاه او غیب کائنات
دست او با آب و خاک اندر ستیز	آن بهم پیوسته و این ریز ریز
گفتمش در جستجو کیستی؟	در تلاش تار و پود کیستی؟
گفت از حکم خدای ذوالمنن	آدمی نو سازم از خاک کن
مشت خاک را بعد رنگ آرمود	پے پے تابید و سنجید و فرود
آخرو را آب و رنگ لاله داد	لالی اندر خمید و انهاد
باش تا بینی بهار دیگرے	از بهار پاستان رنگین ترے
ہر زمان تدبیر بادار و قریب	تا نگیری از بہار خود نصیب

بر درون شاخ گل دارم نظر غنچه‌ها را دیده‌ام اندر سفر!
 لاله را در وادی و کوه و دمن از میدان باز نتوان داشتن

بشنو مردی که صاحب جستجو است

نغمه را که هنوز اندر گلو است!

برمزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیز و از دل نالہ با بے اختیار	آہ! آں شہرے کہ اینجا بود پار
آں دیار و کاخ کو ویرانہ ایست	آں شکوہ و قال و فراق افسانہ ایست
گنبدے! در طوفان و چرخ بریں	تربتِ سلطانِ محمود است این
آنکہ چوں کوکب از کوکبِ شست	گفت در گمبارہ نام او نخست
برقِ سوزاں تیغِ بے زہار او	دشت و در لرزندہ از یلغار او
زیرِ گردِ آیتِ اللہ رشتش	قدسیاں قرآن سہرا بر تیشش
شوخی فکرم مرا از من رہود	تا نبودم در جہان ویر و زود
رخ نمود از سینہ ام آں آفتاب	پر و گیہا از فروغش بے حجاب

هر گردون از جلالتش در رکوع از شعاعش دوش می گرد و طلوع!
 وار بهیدم از جهان چشم و گوش فاش چوں امروز دیدم صبح دوش
 شهر غزنین! یک بهشت رنگ بو آجوبانخسره خوان در کاخ و کو
 قصرهای او قطار اند قطار آسمان با قبه بایش هم کنار
 نکته سیخ طوس! دیدم بهیوم لشکر محمود را دیدم بر زم
 روح سیر عالم اسرار کرد تا مرا شوریده بیدار کرد
 آن همه شتافی و سوز و سرور در سخن چوں رند بے پروا جور
 تخم اشک اندراں ویرانه داشت گفتگو با خدائے خویش داشت

تا نبودم بجنب راز راز او

سو ختم از گرمی آواز او

مناجاتِ مردِ شوریدہ درِ برانہ غزنی

لالہ بہر یک شعاعِ آفتاب دار و اندر شاخ چندین بیج و تاب
چوں بہار اور اکند عریانِ فاش گویشِ جز نیک نفس اینجا مباحش
ہر دو آمد یک فکر را ساز و برگ من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ
زندگی سہمِ مصافِ نیش و نوش رنگِ غم امروز را از خونِ دوش

الاماں از مکہ ایامِ الاماں

الاماں از صبح و از شامِ الاماں

اے خدا! نقشِ بندِ جانِ دتن باتو! این شوریدہ دار و یک سخن
فتنہ ہا بسیمِ دریں دیر کہن فتنہ ہا در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیر تو آمد پدید	یا خدائے دیگر اور را آفسید
نظارش صلح و صفا باطن ستیز	ایل دل را شنیده دل ریز ریز
صدق و اخلاص و صفا باقی نماند	آں قدح بشکست آں ساقی نماند
چشم تو بر لاله رویان فرنگ	آدم از افسونِ شالِ بے آب رنگ
از کعبه و ربط و ضبط ایس کائنات؟	اشمبِ عشوہ لات مُنات!
مرد حق آں بندہ روشن نفس	نائب تو در جہاں او بود و بس
او بربندِ فقره و فرزندِ وزن	گر توانی سو مناتِ او شکن
ایں مسلمان از پرستارانِ کیست؟	در گریبانِش یکہ ہنگام نیست!
سینہ اش بے سوز و جانِش بے غرور	او سہرا فیل استِ صورا و خموش!
قلبِ او نا محکم و جانِش نژد	در جہاں کالائے اونا الجند

دار و اندر آستین لات و منات	در صاف زندگانی بے ثبات
آتش او کم بہا مانند خاک!	مرگ را بچوں کا فرال داند ہلاک
آں طلب آں جستجو باز آفریں	شعلہ از خاک او باز آفریں
آں جنون ذوقنوں اورا بدہ	باز جذب اندروں اورا بدہ
صبح فردا از گریہ نیش برابر	شرق را کن از وجودش استوار

بحرِ احمر را بچوبِ او شکاف

از شکوہش لرزہ افکن بہ قاف!

قندھار و زیارت خرقہ مبارک

قندھار آن کشورِ مینو سواد اہل دل را خاکِ او خاکِ مراد
 رنگِ ہا بو ہا ہو ہا آب ہا آب ہا تابندہ چوں سیلاب ہا
 لالہ ہا در خلوتِ کسار ہا نار ہا تیغِ بستہ اندر نار ہا
 کوئے آن شہر است مارا کوئے دوست سار ہاں بر بند محلِ سوئے دوست

می سرایم دیگر از یارانِ نجد

از نوائے ناقہ را آرم بوجد

غزل

از دیرِ مغال آیم بے گردشِ صہبامست!
 در منزلِ کلا بودم از بادۂ الا مست!
 دامنم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
 کرد است مرا ساقی از عشوہ و ایامست!
 وقت است کہ بکشایم میخانہ رومی باز
 پیرانِ حسم دیدم در صحنِ کلیسامست!
 ایں کارِ حکیمے نیست امانِ کلیمے گیر
 صد بندۂ ساحل مست یک بندۂ دریامست!

دل را بچسب من بردم از باد چسب من افسرد
 میرود بنیابانها این لاله صحرا مست
 از حرف دلاویزش اسرارِ صرم پیدا
 وی کافر کے دیدم دروازی لطفا مست
 سینا است کہ فاران است؟ یارب چه مقام است این؟
 ہر ذرہ خاکِ من چشمے است تماشا مست
 خدقہ آں بُرزخِ لایبغیان دیش و نکتہ لی خرققان
 دین او آئینِ اوفسیر کل در جبین او خطِ تفتدیرِ کل

— بُرزخِ لایبغیان : تبلیغِ بایہِ قرآن

— لی خرققان الفقر والجهاد - حدیث

عقل را او صاحبِ اسرار کرد	عشق را او تیغِ بھوار کرد
کاروانِ شوق را او منزلِ است	ماہمہ یک مشتِ خاکیمِ اولِ است
آتشکارا ویدشِ آتشِ است	در ضمیرش مسجدِ اقصائے است
آمد از پیِ اہلِ او بوسے او	داد مارا نعرۃ اللہ ہو
یادِ دلِ من شوقِ بے پروا چہ کرد	بادِ پُر زور با میسنا چہ کرد
رقصِ اندر سینہ از دورِ جنوں	تا ز راہِ دیدہ می آید بروں!
گفت من جبرِ یلم و نورِ مبیں	پیش ازین اورا ندیدم اہلِ پیں!
شعرِ رمی خواند و خندید و گریست	یارِ ب این دیوانہ فرزانہ گریست!
در حرمِ با من سخن زندانہ گفت	از مے و مِخ زادہ و پیمانہ گفت!

گفتش این حرف بیابا که چیت لب فرو بند این مقام خاشی است
 من ز خون خویش پروردم ترا صاحب آه سحر کردم ترا
 باز یاب این نکته را که نکته رس عشق مردان ضبط احوال است پس
 گفت عقل و هوش آزار دل است مستی و وارفتگی کار دل است

نعره یازد تا فتاد اندر سجود

شعله آواز او بود، او نبود

بر مزار حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ موسس ملت افغانیہ

از ضمیرش ملتے صورت پذیر	تربت آن خسرو روشن ضمیر
بافروغ از طوف او سیمائے ہر	گنبد اور احسم دانند سپہر
سکہ زدہ ہم با قسیم سخن	مثل فاتح آن امیر صف شکن
قدسیاں تسبیح خواں برخاک او	ملتے را داد ذوق جستجو
سلطنت ہا بر زوے پر گزاشت!	از دل دوست گہریزے کہ داشت
روح پاکش با من آمد سخن	نکتہ سخن و عارف و شیر زن

گفت می دانم مقام تو کجا است	نعمت تو خاکیں را کیمیا است
خشت و سنگ از فیض تو دارے دل	روشن از گفتار تو سیناے دل
پیش ماے آشنائے کوئے دست	یک نفس نشین که داری بوجے دست
اے خوش آں کو از خودی آئینہ ساخت	و ندراں آئینہ عالم را شناخت
پیر گردید این زمین و این سپهر	ماہ کو را ز کور چشمیہائے ہر
گر می ہر نگاہ می بایدش	تا نخستین رنگ بوباز آیدش
بندہ مومن سرافیلی کند	بانگ او ہر کہنہ را ہر دم زند
اے تراقی داد جان ناشکیب	تو ز سر ملک و دیں داری نصیب

فاش گو با پور نادر فاش گوے

باطن خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطاب پادشاہ اسلام علی حضرت نظام شاہ ایکدہ اللہ بنصرہ

لے قبائے پادشاہی برتو راست سایہ تو خاک مارا کیا است
خسروی را از وجود تو عیار سطوت تو ملک دولت را حصار
از تو ای سرمایہ فتح و ظفر تخت احمد شاہ راشانی دگر
سینہ یابی ہر تو ویرانہ بہ از دل و از آرد و بیگانہ بہ
آبگوں تیغی کہ داری در کمر نیم شب از تاب او گرد و سحر
نیک می دانم کہ تیغ ناور است من چہ گویم باطن او ظاہر است

حرف شوق آورده ام از من پذیر

از فقیرے مر سلطانہ بگیری

اے نگاہ تو رشا ہیں تیز تر	گردِ ایں ملکِ خدا داد نے نگر
ابن کہ می بینیم از تقدیر کیست؟	چسیت آن چنیے کہ می بایست نیست؟
روز و شب آئینہ تدبیر ماست	روز و شب آئینہ تقدیر ماست
باتو گوئم اے جوانِ سخت کوش	چسیت فدا؟ دختر امروز و دوش
ہر کہ خود را صاحبِ امروز کرد	گرد او گرد و سپہر گرد گرد
او جهان رنگِ بُورا آبروست	دوش از و امروز از و فردا از و ست!
مرد حق سرمایہ روز و شب ماست	ز آن کہ او تقدیر خود را کوکب ماست
بندہ صاحبِ نظر سپہرِ امم	چشم او بینائے تختِ تدبیرِ امم
از نگاہش تیز تر شمشیر نیست	ماہمہِ نخبیرِ او نخبہ نیست!
لرز از اندیشہ آن سنجہ کار	حادثات اندر بطونِ روزگار

چوں پدراہل ہنسے را دوست دار	بندۂ صاحبِ نغمہ را دوست دار
ہیچوں آں خلد آشیایں بیداری	سخت کوشش و پُردم و کرازی
می شناسی معنی کراچیست؟	ایں مقالے از مقامات علی است
آشتیاں را در جہان بے ثبات	نیست ممکن جز بکداری حیات
سرگذشت آلِ عثمان را نگہ	از فریبِ غریباں خونیں جگر
تا ز کراچی نصیب داشتند	در جہاں دیگر علم افزا شدند
مسلم ہندی چرا میدان گذاشت؟	ہمت او بوی کراچی نہاشت!
مشتِ خاکش آہنخان گردید سرد	گر می آوازِ من کارے نکرد!
ذکر و فکرِ نادری در خون تست	قاہری بالہ بیری در خون تست
اے فروغِ دیدہ برناؤ سپر	سرکارِ ازہاشم و محمود گیر

ہم ازاں مردے کے اندر کوہِ دشت	حق ز تیغِ اولیٰ بند آوازہ گشت
روزِ ہاشب ہا تپیدن می توان	عصرِ دیگر آفریدن می توان
صد جہاں باقی است در قرآن ہنوز	اندرا کیش یکے خود را بسوز
باز فغاں را ازاں سوزے بدہ	عصرِ اورا صبحِ نوروزے بدہ
ملتی گم گشتہ کوہ و کمر	از جبینش دیدہ ام چیزے دگر
زانکہ بود اندر دل من سوز و درد	حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد
کار و بارش را نکو سنجیدہ ام	آہنجہ پہناں است پیدا دیدہ ام
مردِ میدان زندہ از اللہ ہوسست	زیرِ پائے او جہاں چارہ سوست
بندہ کو دل بغیبِ اللہ نہ بست	می توان سنگ از زجاج شکست

اونگنجد در جهان چون وچسند تہمت ساحل بایں دریابند

چوں زروئے خویش برگیرد حجاب

اوحساب است ثواب است عذاب!

برگ ساز مکناب حکمت است ایں دو قوت است بار ملک است

آں فتوحاتِ جہان ذوق و شوق ایں فتوحاتِ جہان تحت و فوق

ہر دو انعامِ خدائے لایزال مومنان آں جہاں است ایں جلال!

حکمتِ اشیا فرنگی زادن نیست اصلِ اوجِ لذتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی سلمان زادہ است ایں گہ از دوست ما افتادہ است

چوں عرب اندر اروپا پر کشاد علم و حکمت را بنا دیکر نہ ساد

وانہ آں صحرائِ نشینان کاشتند حاصلش افرنگیان برداشتند

ایں پری از شیشہ اسلافِ ماست باز حدیث کن کہ او از قافِ ماست
 لیکن از تہذیبِ لادینہ گیریز زان کہ او با اہل حق دارد متغیر
 فتنہ با ایں فتنہ پرداز آورد لات و عترتے جسم باز آورد
 از فسوش دیدہ دل نابصیر روح از بے آبی او تشنہ میرا
 لذتِ بہتِابی از دل می برد بلکہ دل زیں پیکر گل می برد

کسنہ دوزو سے غارتِ او بر ملاست

لالہ می نالکہ داغِ من کجاست!

حق نصیب تو کس دوقِ محضو باز گویم آنچہ گفتم در زبور

”مردن وہم زیستن اسے نکتہ رس

ایں ہمہ از اعتبارات است و بس

مرد که سوزِ نوا را مرده
 لذتِ صوت و صدا را مرده
 پیشِ چنگِ مست و سرور است کور
 پیشِ رنگِ زنده در گور است کور
 روحِ باقی زنده و پاینده است
 ورنه این را مرده آن را زنده است
 آنکه حیّ لا یَمُوت آمدنی است
 زبستنِ باقی حیاتِ مطلق است
 هر که بے حقی زبست جز مردار نیست
 گرچه کس در ماتم اوزار نیست

برخور از قرآن اگر خواہی ثبات	در خمیرش دیدہ ام آب حیات
می دہد ما را پیام لا تخف	می رساند بر مقام لا تخف
قوت سلطان میسر از لا اله	ہیبت مرفیق از لا اله
تا دویغ لا والا داشتیم	ما سوا اللہ را نشان نگذاشتیم
خاوراں از شعلہ یمن روشن است	اے خنک مردے کہ دعرصہ یمن است
از تب و تابم نصیب خود بگیر	بعد ازین ناید چون مرد فقیر
گوہر دریائے قرآن سفته ام	شرح رمز صغۃ اللہ گفتہ ام
با مسلمانان غمے بخشیدہ ام	کہنہ شاخے رائے بخشیدہ ام
عشق من از زندگی دارد سراغ	عقل از صہبائے من روشن ایام
نکتہ یائے خاطر افروزے کہ گفت	با مسلمان حرف پرسوزے کہ گفت

ہمچونے نالیدم اندر کوہ و دشت تا مقام خویش برین فاش گشت
 حرفِ شوق آموختم واسخوتم آتشِ افسردہ باز افروختم
 با من آہِ صبح گاہے دادہ اند سطوت کو ہے بگاہے دادہ اند
 دارم اندر سینہ نور لا الہ! در شرابِ من سرور لا الہ!
 فکرِ من گروں سیرِ فیضِ دوست جوے ساحلِ ناپیرا فیضِ دوست

پس بگیر از بادہ من یک و جام

تا درختی مثل تیغ بے نیام!

کپورآرٹ پرنٹنگ ورکس ایسٹ روڈ لاہور میں باہر منتہام
لالہ گورا اندنا کپور پیچھے چھپی
سید نذیر بیاری (کتاب خانہ طلوع اسلام منگلو ڈروڈ لاہور) نے
نشانع کیا

CALL No. { ۱۹/۵۵/۵۵ } ACC. No. ۷۵۱
 AUTHOR اقبال
 TITLE مسافر

۳۲۶۶ ۷۵۱ ۱۹/۵۵/۵۵

سافر TIME

Date	No.	Date	No.
۱۹/۵۵/۵۵	۷۵۱		

MAULANA AZAD LIBRARY ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over - due.

